

באר יעקב

שיעורי הגאון האדיר
רבי יעקב גרינוולד שליט"א

פרשת בשלח תשפ"א

יו"ל ע"י
מכון טעם התורה

להאדרת והוצאת חידושי תורתו של מורינו
הגאון האדיר ר"י ברינוואלד שליט"א

סימן טוב ומזל טוב

ברכות לבביות נשגר בזה, להאי גברא רבא ויקירא,
אוהב תורה ומוקיר רבנן ותלמידיהון באופן נפלא,
איש חמודות ורב תבונות, רודף צדקה וחסד,
עומד לימין מורינו הגה"צ שליט"א בנאמנות בכל מפעלותיו,

הרה"ח ר' **עקיבא משה טויבר** שליט"א

לרגל שמחת אירוסי בנו הנעלה
הבחור החשוב המופלא ומופלג בתורה ויראת שמים
החתן **אהרן** ני"ו

עב"ג בת הרה"ג ר' **משה צבי קוט** שליט"א
למזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת

יזכה לברכה המשולשת בתורה לדורות ישרים מבורכים
ולרוב נחת ממנו ומכל יוצ"ח

מתוך בריות גופא ונהורא מעליא והרחבת הדעת

המשתתפים בשמחתך
חכמי ורבני המכון

גם אני מצטרף
ידיך עוז ישראל פריעדמאן - בני ברק

פרשת בשלח

קידוש השם במקום ספק

הטעם שהוצרכו ללמוד מצפרדעים אף שהיה בפרסהיא * מח' הראשונים אם מותר למסור נפש כשאינו מחויב * דעת התרוה"ד שלא שייך בזה ספק נפשות להקל * אם מחויב למסור נפש על ספק אשת איש * אם מחויב למסור נפש שלא לבא על פנויה * בשעת השמד כשהמאנס מכוון להנאת עצמו * חילוק בין להתיר ליהרג משום ספק ללחייב ליהרג משום ספק * חילוק בין ספק איסור לספק קידוש השם

ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנורו ובמשארותיך (ז, כח)

ולא שימות בהם, חוץ משלש עבירות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, שעליהם יהרג ואל יעבור. עוד מבואר בסנהדרין (שם) שבאופן שאונסים אותו לעבור בפרהסיא, ייהרג ואל יעבור אף על מצוה קלה.

והנה, רש"י (פסחים שם ד"ה מה) מבאר מה שהוצרכו חנניה מישאל ועזריה ללמוד מסירות נפש מהצפרדעים, שהוא משום שכתוב וחי בהם ולא שימות בהם, ולכן לא היה להם למסור נפש, ולמדו מהצפרדעים למסור נפש. אך התוס' (שם ד"ה מה) הקשו, שהרי שם היה בפרהסיא, ובפרהסיא צריך למסור נפש אף על מצוה קלה כאמור.

לבן כתבו התוס' לפרש בשם רבינו תם, שהצלם שעשה נבוכדנצר לא היה עבודה זרה, אלא אינדרטא שעשה

איתא בפסחים (נג:): 'עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישראל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווים על קדושת השם, כתיב בהו ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנורו ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה'. עכ"ל הגמ'.

הטעם שהוצרכו ללמוד מצפרדעים אף שהיה בפרסהיא

קיימא לן (סנהדרין עד, רמב"ם פ"ה מיסודי התורה ה"א), שאם אנס הגוי את הישראל לעבור בצנעה על אחת מהעבירות שבתורה, יעבור על העבירה ולא ייהרג, שנאמר (ויקרא יח, ה) וחי בהם -

נבילה ואם לא אהרוג אותך, אמר לו 'אי בעית למקטלי קטול', ובפשטות היה בצינעא, ובכל זאת היה מוכן למסור את הנפש אף שלא היה מחויב בכך. וכן הוא דעת הרא"ש (שם ס' ח).

אך דעת הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ד) הוא, שאסור למסור עצמו מיתה על שאר מצוות שדינם יעבור ואל יהרג, והמחמיר על עצמו ומוסר עצמו למיתה על אחת מצוות שאין צריך למסור נפש, הרי זה מתחייב בנפשו. ובהגהות אשר"י (כתובות פ"א ה"ד) נסתפק מהרי"ח בדבר זה למעשה, האם מותר למסור נפשו על שאר עבירות, שהדין בהם שיעבור ואל יהרג.

דעת התרוה"ד שלא שייך בזה ספק
נפשות להקפ

בתרומת הדשן (סי' קצט) נשאל בענין הנ"ל, מה להורות למי שמוכן למסור נפש של שאר העבירות. והביא את מחלוקת הראשונים בזה. וכתב: 'והיה נראה והואיל דפלוגתא דרבנותא אזלינן לקולא באיסור בסכנת נפשות... אמנם יש לומר הכא דלענין קידוש השם שלא הקפידה תורה על אבוד נפשות מישראל, ואמרה מסור עצמך על קידוש השם, לא ילפינן לה משאר ספיקא דלית בהו משום קידוש השם. ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו'. עכ"ל.

לכבוד עצמו, ולכן לא היו צריכים למסור את הנפש, ולמדו מהצפרדעים למסור את הנפש. עוד פירשו שם באופן אחר בשם ר"י, שהיו יכולים לברוח קודם שכפו אותם, וקושיית הגמ' היא למה לא ברחו קודם שכפו אותם להשתחוות לעבודה זרה.

מח' הראשונים אם מותר

למסור נפש כשאינו מחויב

מתירוצי התוס' אלו מוכח לכאורה, שאף באופן שאינו מחויב מן התורה למסור את הנפש, מכל מקום אם רוצה למסור את הנפש מותר למסור את עצמו למיתה. שכן כתבו שאצל חנניה מישאל ועזריה לא היה עבודה זרה כלל אלא אנדרטא. וכן לפי ר"י שהיו יכולים לברוח, מבואר שמכל מקום אם רוצים למסור את הנפש אין צריכים לברוח וכפי שחנניה מישאל ועזריה עשו^א.

ברם דבר זה במחלוקת הראשונים היא שנויה, שאכן דעת התוס' היא כנ"ל שמותר למסור את הנפש אף במקום שאין צריך. וכן מפורש בתוס' בעבודה זרה (כז: ד"ה יכול), שאם רוצה אדם להחמיר על עצמו ליהרג ולא לעבור אפילו בשאר מצוות בצינעא רשאי. והביאו שם ראיה מהמסופר בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ב), שרבי אבא בר זימרא היה אצל עובדי כוכבים, שאמר לו אכול

א. גם לפי ר"י שתירץ שהיו יכולים לברוח, מוכח כן לכאורה שיכול למסור את הנפש אף כשאינו מחויב בכך, שאם לא כן היה להם לברוח. אמנם ראה עוד מה שכתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ק), בענין מי שיכול לברוח כשרוצים להורגו על קידוש השם, אם מחויב לברוח או לא.

אולם לכאורה יש לחלק בין הנידון של התיבת גמא לנידון של התרומת הדשן. שהתרומת הדשן דן באופן שודאי אינו צריך למסור את הנפש, והנידון הוא האם מותר למסור את הנפש, ובזה הכריע כדעת האומרים שמותר, מאחר שהתורה לא הקפידה בקידוש השם משום ספק נפשות. והתיבת גומא דן בספק מחויב למסור נפש, האם מחויב למסור את נפשו, ולא רק אם מותר למסור נפשו. אך בכל זאת הכריח התיבת גמא מדברי התרומת הדשן, מאחר שלדעתו משם מוכח, שבקידוש השם לא שייך הכלל של ספק נפשות להקל.

אם מחויב למסור נפש שלא לבא על פנויה

הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ט) פסק: 'מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות, ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו, ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה, ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר אין מורין לו בכך, וימות ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר, שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות', עכ"ל.

והנה דין זה מקורו בגמ' סנהדרין (עה.), ושם נחלקו האמוראים האם גם

מבואר בדבריו, שאף שבכל התורה כולה ספק נפשות להקל, ואם כן לכאורה לא היה לו למסור נפשו במקום שלדעת חלק מהראשונים הרי הוא מתחייב בנפשו, מכל מקום לגבי מצות קידוש השם, שעיקר ענינה הוא למסור פנשו על קדושת שמו, הרי שלא הקפידה תורה בזה על איבוד הנפש, אינו דומה לשאר ספק נפשות, ולכן אף בשאר עבירות שאינו מחויב למסור נפש, מכל מקום מותר לו להחמיר על עצמו ולמסור נפשו. ובש"ך (יו"ד סי' קנ"ט ס"ק א) העתיק את דברי התרומת הדשן.

אם מחויב למסור נפש על ספק אשת איש

הפרי מגדים בתיבת גמא (וישב אות ב) כתב להסתפק, בספק אשת איש, אם מחויב למסור נפשו כמו על גילוי עריות שיהרג ואל יעבור, או שמא אינו מחויב למסור נפש מספק. ומציין להש"ך הנ"ל שמעתיק את דברי התרומת הדשן, וכתב שמוכח מכאן שלענין קידוש השם לא שייך ספק נפשות לקולא, ולכן צריך למסור נפש גם על ספק עריות². ומסיק בצריך עיון. ובהגהות רבי עקיבא איגר (על השו"ע יו"ד שם סעי' א) מציין לדברי התיבת גמא.

ג. עוד הוסיף שם התיבת גמא: 'ועוד דספק אסור על כל פנים', ולכאורה כונתו שמאחר שספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, הרי מן התורה צריך להחמיר בספק אשת איש משום גילוי עריות, ולכן שוב נחשב הדבר לגילוי עריות ממש שיהרג ואל יעבור. וזה גם לולי סברת התרומת הדשן, מצד שבקידוש השם יש להחמיר יותר, משום שהתורה לא הקפידה בזה על איסור נפשות.

בפנויה נאמר כן, או שרק באשת איש. ותמה הבית יוסף (יר"ד סי' קנז) על הרמב"ם, למה פסק להחמיר אף בפנויה, והרי ספק נפשות להקל^ג.

אמנם בגליון מהרש"א (יר"ד סי' קנו על הש"ך ס"ק א) כתב ליישב את דברי הרמב"ם מתמיהת הבית יוסף, על פי דברי התרומת הדשן הנ"ל, שכמו שכתב התרומת הדשן שמותר למסור נפש בדברים שאין צריך למסור נפש, משום שבקידוש השם לא הקפידה תורה על איבוד נפשות מישראל, הוא הדין לענין המחלוקת אם צריך למסור נפש שלא לישא פנויה, צידד הרמב"ם כמאן דאמר שצריך למסור נפש, אף שבכל התורה ספק נפשות להקל. ע"כ תוכן דבריו.

גם נידון זה, של הגליון מהרש"א, הוא כמו הנידון של התיבת גמא בספק אשת איש, שהספק הוא האם מחויב למסור את הנפש, ולא האם מותר למסור נפש באופן שאינו מחויב. וגם הוא נקט כהתיבת גמא, שמדברי התרומת הדשן מוכח גם לענין ספק מחויב במסירות

נפש, שמחויב למסור את הנפש לענין קידוש השם, וכנ"ל.

בשעת השמד כשהמאנס מכוון להנאת

עצמו

כאמור למעלה, אם אונסים את הישראל לעבור עבירה כפרהסיא, יהרג ואל יעבור בכל העבירות שבתורה. אמנם מבואר בסנהדרין (שם), שבאופן שהגוי מאנס אותו להנאת עצמו, ולא כדי להעביר אותו על הדת, בזה אין צריך למסור נפש. ובוזה מבאר רבא שם מה שאסתר נבעלה לאחשוורוש ולא מסרה נפשה, שהוא משום שאחשוורוש להנאת עצמו היה עושה. וכן נפסק ברמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ב).

עוד מבואר בגמ' שם, שבשעת השמד, צריך למסור את הנפש על כל מצוה שבתורה, וזאפילו על ערקתא דמסאני, (היינו אופן קשירת שרוך הנעל). אך בדבר זה נחלקו הראשונים (ראה רש"י סנהדרין עד: ד"ה שדי; בעל המאור שם; ח"י הרמב"ן כתובות ג; ח"י הר"ן סנהדרין שם) האם גם בזה אין חיוב

ג. הבית יוסף שם כתב ליישב, משום שהוא שב ואל תעשה, שלא לספר עמה ועל ידי כך ימות, ולא שהורגים אותו בקום ועשה, ולכאין בזה משום ספק נפשות להקל. אלא שיש לתמוה לכאורה, שכן גם בדין מפקחין את הגל בשבת בספק חי ספק מות, שהתירו (ראה שו"ע או"ח סי' שנט סעי' ב) בזה משום ספק נפשות להקל, אין מדובר שם בהריגה בקום ועשה, אלא בשב ואל תעשה, שאם לא יפקחו ימות שם, ולמה שונה הדבר בספק ימות מחמת תאוה. וכן הקשה בגליון מהרש"א (על הש"ך ביר"ד שם) על הבית יוסף.

ובעצם יישוב דברי הרמב"ם נתן הבית יוסף שם עוד טעם בדבר, למה החמיר הרמב"ם בזה, אף שספק נפשות להקל. שכן בסנהדרין שם מבואר שרבנן בתראי - רב פפא ורב אחא בריה דרב איקא - נתנו טעם לבאר המאן דאמר שסובר שיש להחמיר גם בפנויה, מוכח שהם נקטו כן להלכה.

אומרים שאינו מחויב, אם כן אין שום סתירה בדברי הש"ך, שאף שהעתיק את התרומת הדשן לענין שמותר למסור נפש על כל העבירות, אין זה סותר למה שכתב כאן שאינו מחויב למסור נפש אף בשעת השמד כשהמאנס מכוון להנאת עצמו משום ספק נפשות להקל.

אך לפי מה שכתבנו שמהתיבת גמא והגליון מהרש"א מוכח שנקטו בדעת התרומת הדשן, שלעולם לא שייך ספק נפשות להקל לענין קידוש השם, ולכן אף במקום שמסופק אם צריך למסור את הנפש, יש לחייב אותו למסור נפש אם כן גם בשעת שמד היה צריך למסור נפש אף כשמכוון להנאת עצמו, לפי זה צריך לומר לכאורה שהש"ך לא נקט להלכה למעשה כדעת התרומת הדשן, ואף שהעתיק את דבריו בתחילת הסימן, מכל מקום הוא עצמו אינו סובר כן, ולכן הכריע לקולא בשעת השמד להנאת עצמו.

חילוק בין ספק איסור לספק קידוש השם

עוד יש לומר באופן אחר, שאף אם נאמר שהש"ך מודה לדעת התיבת גמא והגליון מהרש"א, שמצד התרומת הדשן שייך לחייב אותו מספק בקידוש השם, מכל מקום בנידון זה של מכוון להנאת עצמו יש לצדד לקולא מצד נפשות להקל וכפי שכתב הש"ך.

וביאור החילוק בזה הוא, שהרי הטעם של המקילים במכוון להנאת

למסור נפש כשהמאנס מכוון להנאת עצמו, כנ"ל לענין פרהסיא, או שמא בשעת השמד אסור אפילו כשמכוון להנאת עצמו.

גם להלכה נחלקו בזה הפוסקים, דעת הבית יוסף (יו"ד סי' קנז) שגם בפרהסיא, אם היתה כונת האנס להנאת עצמו הרי זה יעבור ולא יהרג, ודעת הב"ח (סם) שבשעת השמד אף כשמכוון להנאת עצמו יהרג ואל יעבור. וכתב הש"ך (סם ס"ק ז) להכריע למעשה, שאין צריך למסור נפש, מאחר שספק נפשות להקל.

חילוק בין להתיר ליהרג משום ספק לחייב ליהרג משום ספק

לכאורה היה נראה שיש כאן סתירה בדברי הש"ך, שבתחילת הסימן הביא כאמור את דברי התרומת הדשן, שמותר למסור את הנפש אף באופן שאינו מחויב בכך, ואף שהדבר שנויה במחלוקת הראשונים, מכל מקום בקידוש השם שהתורה לא הקפידה על איבוד נפשות לא שייך בזה ספק נפשות להקל, וכאן לענין למסור נפשו בשעת השמד באופן שהמאנס מכוון להנאת עצמו, הכריע הש"ך עצמו לקולא משום ספק נפשות להקל.

אמנם אם נאמר כחילוק הנ"ל, שדברי התרומת הדשן לא נאמרו אלא לענין שמותר למסור את הנפש באופן שיש אומרים שאסור, אבל לא לענין לחייב אותו במסירות נפש באופן שיש

זה נחשב למקום קידוש השם כלל. מה שאין כן באופן שכופהו לבוא על ספק אשת איש, או על הפנויה, אבל הכונה הוא להעביר על הדת, הרי זה בכלל קידוש השם, ולכן לא שייך להקל בזה משום ספק נפשות, מאחר שהתורה לא הקפידה בקידוש השם משום איבוד נפשות.

עצמו הוא, מאחר שכשהמאנס כופהו להנאת עצמו לא שייך כאן כלל קידוש השם, אם ימסור עצמו למיתה, שהרי הדבר ברור שאין כאן כונה להעבירו על הדת, ולכן יש לומר שבזה לא שייך טעמו של התרומת הדשן להחמיר משום שהתורה לא הקפידה על אבוד נפש במקום קידוש השם, שהרי לשיטה זו אין

